

PSYCHOLOGY

Екологічні установки та прийняття проекологічних норм у екологів та працівників парку

К. О. Басва

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, м. Харків, Україна
Corresponding author. E-mail: baieva.karina@gmail.com

Paper received 07.04.21; Accepted for publication 17.04.21.

<https://doi.org/10.31174/SEND-PP2021-252IX99-15>

Анотація. В статті досліджується вплив екологічних установок на прийняття екоруйнівних чи екозберігаючих норм в екологічно значущих ситуаціях на прикладі екологів та працівників міського парку відпочинку. Встановлено, що віра в гроші як засіб рішення екологічних проблем впливає на готовність порушувати екозберігаючі норми, опосередковано через заперечення екологічних загроз. Також виявлено, що студенти-екологи менш схильні зменшувати значущість проблем у природному оточенні та рідше уявляють себе в ролі того, хто завдає шкоду природі, ніж працівники парку.

Ключові слова: установки, особисті норми, віра в гроші, заперечення екологічних загроз.

Поглиблення екологічної кризи напруму залежить від дій кожного індивіда. По суті у всіх людей під час взаємодії з довкіллям є можливість обирати одну з двох поведінкових альтернатив, таких альтернатив як екозберігаюча (проекологічна) поведінка, що поліпшує екологічну ситуацію, чи екоруйнівна поведінка, що сприяє росту екологічних проблем. На жаль, люди можуть не усвідомлювати екологічного значення своїх дій та роль антропогенних екологічних змін у біосфері планети з плином часу. Пагубні екологічні зміни можуть сприйматися як звична сторона життя в сучасному світі. Чим обумовлено саме таке сприйняття? Значущими чинниками для різності сприйняття однієї і тієї ж екологічної дійсності є установки і норми суб'єкта [6]. В умовах, коли немає чітких норм взаємодії з природним оточенням на державному рівні, слідування проекологічним нормам є особистим вибором кожної людини. Наразі, коли ріст локальних екологічних проблем підштовхує до формування в нашому суспільстві екозберігаючих норм, важливо дослідити роль установок суб'єкта щодо екологічної реальності в дотриманні цих норм.

Огляд публікацій за темою. Екологічні проблеми несуть загрозу благополуччю всіх, хто залежний від ресурсів природи. Коли йдеться про глобальні екологічні проблеми, що не мають одного винуватця, в особистості легко можуть вмикатися захисні механізми, наприклад, в форми делегування відповідальності чи заперечення можливої екологічної кризи. Такі механізми не сприяють покращенню екологічної ситуації, але дозволяють не хвилюватися певний час та не змінювати норми взаємодії з природою. Норми говорять про те, є поведінка адиктивною чи нормальною [8]. Якщо соціальні проекологічні норми лише зароджуються, екоруйнівна поведінка не сприймається на рівні соціуму як відхилення від норми. Тому, якщо йдеться про залучення людей до проекологічної поведінки, дуже важливим стає формування особистих екозберігаючих норм. Адже, наявність особистих проекологічних норм, за Н.К. Бронфманом та колегами, передбачає: 1) моральну відповідальність за стан природи; 2) потребу піклуватися про екосистеми через дії в повсякденному житті; 3) заохочення інших

людей до проекологічних вчинків; 4) почуття провини у випадку надмірного споживання, наприклад, енергоресурсів [3; 4].

Закріплювати руйнівні чи зберігаючі норми щодо природного оточення можуть екологічні установки, як, наприклад, показано в дослідженні С. Лю та співавторів, що нова екологічна парадигма (як комплекс екологічних установок) впливає на персональні проекологічні норми, які, в свою чергу, впливають на проекологічну поведінку [7]. З огляду на це ми вважаємо, що екологічні установки в екологічно значущих ситуаціях будуть спонукати суб'єкта порушувати або, навпаки, відстоювати проекологічні норми. Йдеться про те, в якій ролі виступає суб'єкт: в ролі того, хто дотримується екоруйнівних норм та шкодить природі, чи того, хто сам піклується про стан природи та транслює ці норми іншим.

Звертаючись до екологічних установок, в цій роботі ми сконцентруємося на таких, як заперечення екологічних проблем та фіксація на фінансово-економічних пріоритетах при оцінці екологічної дійсності. Такий вибір зумовлений тим, що оцінка серйозності екологічної ситуації є одним з активаторів норми [5]. Погляд на екологічні проблеми як результат фальсифікації з боку вчених, ЗМІ та інших джерел екологічної інформації робить непотрібними екологічно відповідальні дії та норми. Фокус на грошах при сприйнятті екологічної реальності, навіть при прийнятті реальності екологічних небезпек, сприяє їх оцінці як незначущих дрібниць, які можуть почекати кращих часів для вирішення, бо саме гроші сприймаються як рятувальний жилет, що гарантує незалежність від екологічних проблем в майбутньому [1]. За нашою думкою, поєднання установки на заперечення екологічних проблем з вірою в те, що гроші вирішують екологічні проблеми, буде заважати проекологічним діям, відстоюванню норми, бо у людини не буде мотивації таких дій. Крім цього варто враховувати, що професійна діяльність, як значуща складова життєдіяльності суб'єкта, також має значення для формування нормативних стандартів та готовності до дії. При цьому установки забезпечують адаптацію та задоволення актуальних потреб [2], а норми відобража-

ють уявлення про правильне та неправильне в розумінні суб'єкту [3]. Тому логічним буде припущення, що екологи і особи, задіяні в екологічних організаціях, тобто люди, які в своїй діяльності стикаються з екологічними проблемами, будуть мати більшу потребу діяти проекологічно, бо знають, які способи адаптації є правильні, а рішення екологічних проблем може бути особистісною потребою цих людей через специфіку їх діяльності. Як наслідок, люди, обізнані в екологічних проблемах, імовірно, менш схильні заперечувати екологічні загрози та покладатися на гроші в рішенні екологічних завдань. Подібне припущення підкріплюється низкою досліджень, в яких встановлено, що оцінка екологічних загроз як значущих та серйозних для людства, разом з вірою в ефективність власних дій, може спонукати до проекологічних вчинків (наприклад, [9]).

Мета та завдання. Метою цієї роботи стало вивчення впливу екологічних установок на прийняття екоруйнівних чи екозберігаючих норм в екологічно значущих ситуаціях серед екологів та працівників міського парку відпочинку. Задачами нашої роботи є: 1) вивчення екологічних установок як чинників прийняття екоруйнівних чи екозберігаючих норм в екологічно значущих ситуаціях; 2) дослідження розбіжностей в екологічних установках та нормах у екологів та працівників міського парку відпочинку.

Методи та вибірка дослідження. Екологічні установки вивчалися з допомогою опитувальника екологічних установок «Еко 30» І.В. Кряж [1]. В цієї роботі розглядаються дві шкали:

1. **Шкала «Гроші»** (фінансово-економічні пріоритети) вказує на бачення грошей в ролі всесильного засобу для рішення екологічних проблем і осмислення природного оточення як безликого джерела доходу. Коефіцієнт узгодженості шкали за альфа Кронбахом дорівнює 0,72.

2. **Шкала заперечення екологічних загроз** визначає сприйняття екологічних проблем як незначущих та перебільшених. Коефіцієнт узгодженості шкали за альфа Кронбахом дорівнює 0,67.

За обома шкалами, отримані показники не відхиляються від нормального розподілу.

Орієнтація на дотримання екоруйнівних чи екозберігаючих норм вивчалася за допомогою методики Розенцвейга в модифікації І.В. Кряж. Вона складалася з 16 картинок – ситуацій, з яких 8 – оригінальні ситуації звинувачення, що моделюють екологічно значущі ситуації, та 8 – стандартні ситуації з методики Розенцвейга. В так званих екологічно значущих ситуаціях один з персонажів робить іншому зауваження щодо

його дій, які негативно відбиваються на природному оточенні або безпосередньо шкодять іншим живим істотам. Ця методика нашим респондентам пропонувалась першою, вона мала вигляд книжечки, щоб в процесі заповнення вони не бачили всі картинки одночасно. Виконання методики проходило в 2 етапи. На першому – наші респонденти мали уявити, що може відповісти персонаж на зауваження у кожній з 16 ситуацій та написати свою відповідь в порожньому квадраті справа на картинці. На другому етапі респонденти мали ще раз подивитися на кожен малюнок і поставити галочку біля того персонажа, на місці якого вони легше себе уявляють. Ми використали два показники, отримані в результаті підрахунку того, скільки разів кожен респондент обрав того чи іншого персонажа в восьми екологічних ситуаціях, уявив себе на його місці. «Відповідач» – умовно назвемо так – це позиція того, хто відповідає на зауваження, та того, чий дії в екологічних ситуаціях мають негативні наслідки. «Звинувач» – той, хто робить зауваження, людина, яка відстоює екологічні пріоритети.

В дослідженні прийняла участь 61 особа (77,05% жінок та 22,95 чоловіків): 39 робітників Харківського центрального парку культури та відпочинку ім. Максима Горького (середній вік – 37,71) та 22 екологічного факультетів ХНУ ім. В. Н. Каразіна (середній вік – 20,4).

Для аналізу даних використано рангову кореляцію Спірмена, множинний регресія та U-критерій Манна-Уїтні.

Результати та їх обговорення. На основі теоретичного аналізу нами було висунуто три гіпотези: 1. Фіксація на грошах при сприйнятті екологічної реальності і заперечення екологічних загроз будуть негативно впливати на готовність людини в екологічних ситуаціях дотримуватися проекологічних (екозберігаючих) норм та спонукати інших робити так само. 2. Віра в гроші в сфері вирішення екологічних проблем та оцінка цих проблем як вигадок сприяють орієнтації на екоруйнівні норми (порушенню екозберігаючих норм). 3. Обізнані в екологічній сфері (в нашому дослідженні це студенти-екологи), менш вірять в гроші, заперечують екологічні загрози та більш орієнтовані відстоювання проекологічних норм, в порівнянні з тими, хто піклується про зелені насадження чи просто працює в сфері, де зелені території є засобом отримання доходів (в нашому дослідженні – працівники міського парку).

Дві перші гіпотези перевірялись з допомогою коефіцієнту рангової кореляції Спірмена та множинної регресії. Результати аналізу, представлені таблиці 1-2.

Таблиця 1. Взаємозв'язки екологічних установок та показників екоруйнівних чи екозберігаючих норм в екологічно значущих ситуаціях

Змінні	Заперечення екологічних загроз	«Гроші»
«Звинувач» в екологічних ситуаціях	–.40, p<0,01	–.40, p<0,01
«Відповідач» в екологічних ситуаціях	–.37, p<0,01	.26, p<0,05

Кореляційний аналіз (табл.1) демонструє, що екологічні установки та готовність відстоювати чи порушувати проекологічні норми, справді зв'язані. Віра, що матеріальні статки здатні вирішити екологічні проблеми в майбутньому (–.40, p<0,01) та заперечення існування екологічних проблем (–.40, p<0,01) нега-

тивно зв'язні з готовність в ситуаціях, де якийсь суб'єкт шкодить природному оточенню, робити зауваження про порушення проекологічних норм. Водночас уявлення себе на місці порушника (позиція «Відповідач») проекологічних норм позитивно пов'язано з названими екологічними установками.

Коефіцієнти кореляцій в табл.1.

Результати кореляційного аналізу дозволили пере-

вірити характер взаємозв'язку між показниками шляхом побудови регресійних моделей (табл.2).

Таблиця 2. Результати регресійного аналізу для перевірки опосередкованого впливу екологічних установок на показники екоруйнівних чи екозберігаючих норм в екологічно значущих ситуаціях

Предиктори	Залежні змінні									
	«Звинувач» в екологічних ситуаціях					«Відповідач» в екологічних ситуаціях				
	beta	F	R ² скор.	Std.Err. beta	P	beta	F	R ² скор.	Std.Err. beta	P
Заперечення екологічних загроз	-0,41	11,59	,15	,12	0,001	,38	9,99	,13	,12	0,001
Гроші	-,42	12,32	,16	,12	0,00001	,25	4,05	,05	,13	0,05
Гроші+ Заперечення екологічних загроз	-,28	8,24	,19	,14	0,04	0,07	5,07	,12	,14	0,60
	-,26			,14	0,06	0,34			,14	0,02
Гроші	Заперечення екологічних загроз									
	,53	22,23	26	,11	0,00001					

В процесі перевірки впливу екологічних установок на показники екоруйнівних чи екозберігаючих норм в екологічно значущих ситуаціях (табл.2), встановлено, що фінансово-економічні пріоритети та заперечення екологічних проблем окремо впливає на позицію «Звинувач» і «Відповідач» в екологічних ситуаціях. При цьому віра в гроші (пояснюють 16% загальної дисперсії) та заперечення екологічних проблем (пояснюють 15% загальної дисперсії) як окремі предиктори практично на одному рівні негативно впливають на відстоювання інтересів природи та інших живих істот в процесі спілкування з іншими людьми. Результати регресійного рівняння, де, предикторами стали «Гроші» та «Заперечення екологічних загроз», а залежна змінна «Звинувач» показують, що віра в гроші та заперечення екологічних проблем є чинниками, які негативно відбиваються на прийнятті екозберігаючих норм в екологічно значущих ситуаціях (пояснюють 19% загальної дисперсії). Не дивлячись на зникнення значущого впливу заперечення екологічних проблем ($p < 0,06$) у цій моделі про опосередкований вплив не

йдеться, якщо враховувати, beta-коефіцієнт впливу грошей дорівнює $-0,28$, а beta-коефіцієнт не значущого впливу змінної «Заперечення екологічних проблем» $-0,26$.

З показником «Відповідач» виявлено, що змінна «Заперечення екологічних загроз» є медіатором для зв'язку змінної «Гроші» та «Відповідач». Інакше кажучи, наділення віра у всесильність грошей в питанні вирішення екологічних завдань впливають на відмову прийняти проєкологічні норми та готовність до екоруйнівних вчинків, через посилення заперечення серйозності та значення екологічних загроз зараз.

Для перевірки гіпотези про наявність розбіжностей у групах людей, які професійно обізнані в екологічній сфері та осіб для яких природа є джерелом заробітку було досліджено розбіжності у групах студентів-екологів та працівників міського парку. U-критерій Манна-Уїтні обрано через малу чисельність групи студентів-екологів (22 респонденти). Значущі відмінності відображені в таблиці 3.

Таблиця 3. Значущі розбіжності у групах студентів-екологів та працівників міського парку за показниками екологічних установок та дотриманням екоруйнівних чи екозберігаючих норм в екологічно значущих ситуаціях

	Середнє значення		U	Z adjusted	p
	Екологи	Працівники парку			
Заперечення екологічних загроз	-0,72	-0,22	249,5	2,70	0,01
«Відповідач» в екологічних ситуаціях	2,14	3,95	246	2,76	0,01

Встановлено, що студенти-екологи не відрізняються від працівників парку за готовності робити зауваження про ігнорування потреб чи прав тварин, іншими словами – спонуканню до дотримання проєкологічних норм. Водночас саме студенти-екологи ($M=2,14$; $p=0,01$), в порівнянні з працівниками парку ($M=3,95$; $p=0,01$), менш уявляють себе в ролі порушника цих норм, того, шкодить природі через дії. Також попри те, що за вірою в гроші для покращення екологічної ситуації в майбутньому не має розбіжностей в групах, саме працівники парку ($M= -0,22$; $p=0,01$), на відміну від студентів-екологів ($M= -0,72$; $p=0,01$), більш схильні заперечувати, що екологічні лиха є реальністю та вже впливають на їх здоров'я і життя. Можливо, як ми припускали такий результат у екологів є прямим відображенням підготовки за спеціальністю, знань як діяти, щоб менш шкодить природі та високої самоєфективності в екологічній сфері, яких може не бути в працівників парку.

Висновки.

1. Екологічні установки: заперечення екологічних загроз та віра в силу грошей пов'язані з готовністю слідувати екоруйнівним чи екозберігаючим нормам в екологічно значущих ситуаціях.

2. Уявлення, що гроші можуть вирішити екологічні проблеми в потрібний момент, спонукає діяти в розв'яз з проєкологічними нормами та шкодити природному оточенню, опосередковано через посилення скептичного ставлення – заперечення серйозності екологічної ситуації чи впливу екологічних проблем на благополуччя людей.

3. Студенти-екологи, в порівнянні з працівниками парку, менш схильні оцінювати екологічні загрози як незначущу сторону реальності та порушувати проєкологічні норми шляхом вчинків, які негативно відбиваються на стані природного оточення.

Обмеження наших результатів є те, що в аналіз не включалися показники персональних норм, самоєфективності, обізнаності в екологічній сфері та оцінка розвиненість конкретних проєкологічних навичок

респондентів. Це є перспективою для майбутніх досліджень. Звернемо увагу на те, що ми не ставили перед собою завдання розглядати розбіжності за статтю,

але в нашій вибірці переважають жінки, що накладає певні межі на результати.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кряж И.В. Психология смысловой регуляции экологически релевантного поведения. (Дис. д. психол. наук). Харьковский национальный университет имени В.Н.Каразина, Харьков, 2013. <http://dspace.univer.kharkov.ua/handle/123456789/10671>.
2. Конюхова Е.Т. Психологическая сущность установки личности на успешность в профессиональной деятельности. Сибирский педагогический журнал. 2008 (14). С.327-334.
3. Arundati R., Sutiono H.T., Suryono I. A. Effect of ecological awareness, personal norms and ecological attitude to conservation behavior. Proceedings on Engineering. 2020. 2(2). P.187-196.
4. Bronfman N. C., Cisternas P. C., López-Vázquez E., Maza C. D. L., Oyanedel J. C. (2015). Understanding attitudes and pro-environmental behaviors in a Chilean community. Sustainability. 2015. 7(10). P.14133-14152.
5. Esfandiar K., Pearce J., Dowling R. Personal norms and pro-environmental binning behaviour of visitors in national parks: The development of a conceptual framework. Tourism Recreation Research. 2019. 44(2). P.163-177.
6. Gifford R., Nilsson A. Personal and social factors that influence pro-environmental concern and behaviour: A review. International journal of psychology. 2014. 49(3). P.141-157.
7. Liu X., Zou Y., Wu, J. Factors influencing public-sphere pro-environmental behavior among Mongolian college students: A test of value-belief-norm theory. Sustainability. 2018. 10(5). P.1384.
8. Trujillo C.A., Estrada-Mejia C, Rosa J.A. Norm-focused nudges influence pro-environmental choices and moderate post-choice emotional responses. PLoS ONE. 2021. 16(3): e0247519. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0247519>.
9. Zheng, G.; Siddik, A.B.; Masukujjaman, M.; Alam, S.S.; Akter, A. Perceived Environmental Responsibilities and Green Buying Behavior: The Mediating Effect of Attitude. Sustainability 2021. 13. 35. <https://dx.doi.org/10.3390/su13010035>.

REFERENCES

1. Kryazh, I.V. (2013). Psychology of meaning regulation of environmentally relevant behavior. (Doctoral dissertation). V. N. Karazin Kharkiv National University, Kharkiv.
2. Konyuhova, E.T. (2008). The psychological essence of the personality's attitude towards success in professional activity. Sibirskiy pedagogicheskiy zhurnal, (14), 327-334

Environmental attitudes and adherence with pro-environmental standards among ecologists and park workers

K. O. Baieva

Abstract. The article is intended to studying the impact of ecological attitudes on the adherence of eco-destructive or eco-conservation norms in ecologically significant situations among ecologists and workers of the central Park for culture and recreation. It has been established that the belief in money as an instrument of solving environmental problems affects the willingness to violate eco-conservation standards, indirectly through the denial of environmental threats. Also, found that students of specialty «Ecology», less inclined to reduce the importance of problems in the natural environment and are less likely to imagine themselves as the one who harms nature than park workers.

Keywords: attitudes, personal norms, belief in money, denial of ecological threats.